

Ova knjiga svakako je vrijedan izvor za poznavanje demografske i društvene, ali i vjerske povijesti Slavenskog Broda u prvoj polovici 18. stoljeća. Ujedno je i vrijedan prilog poznavanju demografskih prilika u Slavoniji nakon oslobođenja od Osmanlija. Kao takva dobar je primjer na koji način matične knjige mogu biti vrijedan i zanimljiv izvor za proučavanje kako lokalne tako i šire nacionalne povijesti.

Daniel Patafta

Ivo BANAC, Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti, Svjetlo riječi – Profil, Zagreb, 2013., 272 str.

Knjiga dr. sc. Ive Banca izašla je iz tiska sredinom 2013. godine. U knjizi je kroz dvadeset i dva poglavlja obrađena povijest hrvatskog katoličanstva u razdoblju od kraja 18. stoljeća pa do današnjih dana. Samo djelo nastalo je sabiranjem niza članaka koje je autor tijekom ranijih godina objavljivao u časopisu *Svjetlo riječi*. Razdoblje modernosti u povijesti hrvatskog katoličanstva malo je istraživano u našoj historiografiji i publicistici, a ponajmanje bez predrasuda ili sveobuhvatno. Stoga nam ova knjiga predstavlja izvrsan i pregledan sažetak modernizacijskih procesa u Hrvatskoj te odnos hrvatskoga katoličanstva prema njima. Svakako je modernost najturbulentnije razdoblje povijesti Katoličke crkve i religije uopće. U našim krajevima modernost pretpostavlja sraz katoličanstva sa sekularnim ideologijama, koje su po svojem usmjerenju bile nosioci materijalističkog svjetonazora, poput fašizma i komunizma, ali i ideologijama koje su se javile i unutar modernog katoličanstva, kao što je slučaj s nacionalizmom. Hrvatski nacionalni identitet u mnogo čemu je obilježen katoličkim, stoga je danas identitet hrvatskog naroda često teško zamisliti bez Katoličke crkve. Autor u nizu različitih tema obrađuje upravo sudar hrvatskog katolicizma i modernih strujanja koja su obilježila modernu hrvatsku povijest. Nakon uvodnog dijela knjige (9–12), slijedi prvo poglavlje »Katolička crkva i izazovi modernosti« (13–17). Ovdje se autor teorijski osvrće na početke razdoblja modernosti, od kraja srednjega vijeka pa preko razdoblja 17. i 18. stoljeća sve do sredine 19. stoljeća. Razlaže sraz katolicizma s modernim ideološkim strujanjima koja su dovela do rascjepa između Crkve i modernog svijeta. U narednim poglavljima obrađivat će se kako su hrvatske nacionalne integracije bile uklopljene u nova crkvene obzorja i kako je nastalo moderno hrvatsko katoličanstvo. Tako u poglavlju »Od protonacionalnog razdoblja do Preporoda« (19–24) progovara o modernim strujanjima od 16. do početka 19. stoljeća i odnosu katolicizma i novih ideološko-vjerskih ili duhovnih strujanja na hrvatskim prostorima. »Ilirsko katoličanstvo« (25–29) poglavlje je posvećeno odnosu katoličanstva i hrvatskog narodnog preporoda, odnosno na koji se način susrelo hrvatsko katoličanstvo prve polovice 19. stoljeća s novim nacionalnim strujanjima. Na tom tragu nastalo je i sljedeće poglavlje »Strossmayerovo razdoblje« (31–35) posvećeno razdoblju druge polovice 19. stoljeća i djelovanju đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera kao osobe koja je obilježila prijelazno razdoblje hrvatske modernosti. Peto poglavlje, »Politički katolicizam« (37–41), obrađuje vrijeme kada se europske zemlje, kao posljedica premoći ideologije liberalizma, od apsolutističkih monarhija preustrojavaju u ustavne i parlamentarne države, a kao

odgovor na politički i ideološki liberalizam javlja se politički katolicizam usmjeren u prvom redu suzbijanju liberalističkih tendencija u društvu. Bosanskom hrvatstvu posvećeno je poglavlje »Stadler i narav bosanskog hrvatstva« (43–47). Vrijeme je to od kraja 19. do početka 20. stoljeća koje će među bosansko-hercegovačkim Hrvatima obilježiti djelovanje vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera i njegov sukob s bosanskim franjevcima, što će imati odjeka i na ideološkom planu.

»Samoubojstvo civilizirane Europe« (49–53) sedmo je poglavlje koje obuhvaća vrijeme Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, u kojem se ideologizirani hrvatski katolicizam suočava s raspadom *katoličke* Monarhije i nastankom višekonfesionalne Kraljevine SHS. Toj je temi posvećeno sljedeće poglavlje »Crkva u Kraljevini SHS« (55–59). Vrijeme je to kada se Katolička crkva od početka nosila s brojnim izazovima, kako u odnosu prema državi tako i na unutrašnjem planu. Poglavlje »Diktatura i radikalizacija« (61–65) bavi se razdobljem nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra 1929. godine i sukobom između Crkve i države, odnosno radikalizacijom toga sukoba koji se pojavio već nastankom nove države. »Totalitarni izazovi i 'čista' Katolička akcija« (67–71) obrađuje unutarnje probleme s kojima se susretala Crkva u Hrvata, osobito na planu razjedinjenosti Katoličkog pokreta i pokušaja zbijanja snaga unutar Katoličke akcije u doba rastućih totalitarizama u Europi. Na tom tragu nastalo je i poglavlje »S gorućom brigom« (73–77), u kojem autor analizira jačanje fašističke ideologije u Europi, zato je poglavlje i naslovio prema enciklici pape Pija XI., te je odraz ovih europskih kretanja među Hrvatima u osvit Drugoga svjetskog rata. »Na početku Stepinčeva razdoblja« (79–83), poglavlje je posvećeno razdoblju kada za zagrebačkog nadbiskupa dolazi Alojzije Stepinac. Vrijeme je to pred Drugi svjetski rat i nastanak Banovine Hrvatske, odnosno vrijeme koje je u masama doživljavano kao povratak hrvatske suverenosti i slobode. Ovdje autor prikazuje odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj, oličenoj u nadbiskupu Stepincu, prema novonastaloj situaciji, kao i odnos Crkve i dominantnog HSS-a.

Nadbiskup Stepinac dominantna je ličnost kojom je prožeto i poglavlje »Crkva u NDH« (85–94). Sraz ideologija i ratna stradanja te držanje nadbiskupa Stepinca i katoličkog klera prema novonastaloj ratnoj situaciji teme su koje su ovdje obrađene. Svakako je razdoblje Drugog svjetskog rata jedna od tema koja je uvelike utjecala na hrvatsko katoličanstvo u 20. stoljeću. Sukob katoličanstva, odnosno Crkve i komunizma, tj. novonastale komunističke Jugoslavije, obrađen je u poglavlju »Krvava kupelj« (95–99). Tema se nastavlja i u poglavlju »Komunistička diktatura« (101–105), kao i u poglavlju »*Dole papa, dole Rim!*« (107–112). U ta tri poglavlja Banac obrađuje sukob hrvatskog katolicizma s komunističkom ideologijom, odnosno progone, ideološka sukobljavanja i doktrinarnu manipulaciju kojom se služio režim u potiskivanju utjecaja Katoličke crkve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. »Vrijeme koncila, vjerske slobode, ekoumenizma i obnove« (113–117) naslov je koji sugerira na vrijeme poslijekoncilске obnove hrvatskog katolicizma u vremenu kada popušta i državni pritisak na Katoličku crkvu u Hrvatskoj. Osobito će to doći do izražaja u potpisivanju *Protokola* između Svete Stolice i SFRJ, što je obrađeno u poglavlju »Protokol i olakšanje« (119–123). »Crkva u Hrvata nakon Karađorđeva« (125–131), dio je koji se odnosi na nacionalna gibanja koja su zahvatila koncilsku Crkvu u razdoblju prije 1971. godine, što je ujedno i vrijeme katoličke mobilizacije na svim razinama crkvenog djelovanja. Posebno je obrađeno hrvatsko iseljništvo, u poglavlju pod nazivom »Problemi

iseljene Hrvatske» (133–139), i odnos Crkve prema njemu. Vrijeme je to kada nastaje velik broj hrvatskih katoličkih centara među iseljeništvom. Posljednjim desetljećima hrvatske povijesti, u kojima je Crkva odigrala važnu ulogu, posvećena su posljednja poglavlja ove knjige, »Raspad Jugoslavije« (141–146) i »Rat i novi izazovi« (147–151).

Nakon »Pogovora« (153–156) i »Bibliografskog eseja« (157–167), slijedi niz izvornih dokumenata iz 20. stoljeća koji su ključni za poznavanje hrvatskog katoličanstva u modernosti. Ti dokumenti doneseni su u svojem izvorniku te kao takvi predstavljaju izvanredan izvor razumijevanja novije hrvatske povijesti, osobito povijesti Crkve i Hrvata. Prvi dokument je »Riječka spomenica« (171–181) iz 1915. godine, zatim slijedi »Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije« (182–196), nakon toga jedan manje poznat dokument »Upute Vrhovne uprave Franjevačkog reda svim franjevačkim zajednicama u NDH« (197–201) iz 1941. godine. Kao peti dokument autor donosi poznato »Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije« (202–212) iz 1945. godine, da bi zatim objavio »Obranu nadbiskupa Štepinca pred sudom« (213–222) iz 1946. godine, zatim slijedi sedmi dokument »Protokol između Svete Stolice i Vlade SFRJ« (223–225) iz 1966. godine. Kao preposljednji dokument našao se tekst hrvatskog teologa kapucina Tomislava Šagi-Bunića »Kršćanstvo i nacionalizam« (226–237) iz 1969. godine, te na kraju »Biskupska poslanica Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata« (238–272) iz 1976. godine.

Ovaj esejistički, ali povijesno utemeljen i dobro razrađen pregled povijesti hrvatskog katoličanstva u modernosti svako je odličan uradak koji sa svih strana osvjetljava odnos Hrvata i Katoličke crkve u svim ključnim razdobljima naše nacionalne povijesti. Posebnu vrijednost ovoj knjizi daju objavljeni dokumenti koji su prvorazredan izvor za proučavanje, kao i svjedoci vremena, u kojem se hrvatsko katoličanstvo nalazilo u 20. stoljeću.

Daniel Patafta

Miroslav AKMADŽA, **Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.**, Despot Infitus d.o.o. – Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod, 2013., 528 str.

Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980. svojevrsna je izmjena i dopuna, kao i nastavak, Akmadžine knjige *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, objavljene 2006. godine. Autor u knjizi tematizira razjašnjavanje međusobnih odnosa svjetovne i crkvene vlasti u Hrvatskoj u razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata, tj. dolaska komunista na vlast u Jugoslaviji, do smrti jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita 1980. godine. Knjiga sveobuhvatno donosi sve važnije povijesne procese koji su obilježili odnos komunističkog režima u Hrvatskoj i Crkve u Hrvata u spomenutom razdoblju. Svakako treba primijetiti kako se autor kod pisanja ovoga djela obilato koristio arhivskom građom i relevantnom literaturom koja obrađuje to razdoblje i tu tematiku. Isto vrijedi i za onodobni tisak, iako je on, izuzev *Glasa Koncila*, bio pod državnim nadzorom, što navodi i sam autor. U knjizi je prikupljen velik broj različitih stavova iz različitih ustanova i sredina, od predstavnika crkvene vlasti, ali i svećenstva, do državnih i lokalnih političara, inozemnih novinara i političara, crkvenih povjesničara, hrvatskih, srpskih